

Birinci Dünya Savaşı¹

Hasan Ali Karasar, Atılım Üniversitesi İİBF, e-posta: hasanali.karasar@atilim.edu.tr

Norman Stone yaşayan en önemli on tarihçiden biri olarak kabul edilir. Özellikle de 1975'te Londra'da yayınlanan *The Eastern Front 1914-1917* (Doğu Cephesi 1914-1917) kitabı ile saygın Wolfson ödülüne layık görüldüğünden bu yana, Birinci Dünya Savaşı tarihi hakkındaki otoritesi pek sorgulanmaz. Norman Stone'un *The Atlantic and Its Enemies (Atlantik ve Düşmanları)* gibi büyük çaplı kitaplar yazarken nasıl olup da Birinci Dünya Savaşı kitabı gibi küçük çaplı bir kitap yazdığı sorusu kitabı henüz okumayan birçok kişinin sorduğu soruların başında gelir. Ancak kitabı eline alıp okumaya başlayan herkes süzme yoğurt kıvamında bir metinle karşılaşır. Bu kitabı bir başucu kitabı yapan özelliklerin başında okuyucunun kitabın her satırında, hatta abartma olmaz ise bazen özenle seçilmiş her kelimesinde, düzinelerce kitabın anlattığı öykülerin damıtılıp süzgeçten geçmiş haliyle karşılaştığı hissini yaşamasıdır.

Kitabın başlarında jeneralist bir yaklaşımın kokusunu hissetmek mümkündür. Stone oldukça toptancı bir tarih yaklaşımı içinde savaşı ve başlangıcını çok rahat ifadeler ile genel bir resim üzerine oturtmaktadır. Sayfalar ilerledikçe ise işin aslının derinlere giden bir uzmanlığın ürünü olduğu anlaşılır. Savaşın tarafı olan her ülkenin askeri tarih kurumları ciltler dolusu kitap, yüzlerce hatırat ve genel okuyucu tarafından anlaşılması mümkün olmayan binlerce cephe haritası yayınlamıştır. Hâlbuki Stone bu kitabında, işin aslından hiçbir taviz vermeden bu milyonlarca sayfalık malumatı herkesin kolaylıkla anlayabileceği bir şekle sokarken muzipliği de elden bırakmamış, her yaştan ve eğitim seviyesinden insan için ilginç bir metin ortaya çıkarmıştır.

Kitap mümkünse orijinal dili olan İngilizcesinden okunmalıdır. Çünkü Doğan Kitap'tan çıkan Türkçesi tercümana metnin üzerinden birkaç defa geçmek ve ayrıntıları düzenlemek için yeterli vakit verilmemiş gibidir. Daha da kötüsü, bir editör elinden geçmediği de çok bellidir. Böyle önemli bir kitabın bu derece aceleye getirilerek basılmasından ötürü gözden kaçan sayısız espri ve yazım yanlışları dikkatli okuyucu için oldukça sıkıcı olabilmektedir.

Bir düzine farklı dilde dünyanın pek çok yerinde baskıları olan kitabın Türk okuyucu için özel bir önemi de vardır. Bunlardan birincisi Norman Stone savaşın cepheleri ve genel gidişatı açısından oldukça dengeli bir metin ortaya çıkarmıştır. Türkiye dâhil tüm ülkelerde yayınlanan kitaplarda bu dengeyi görmek imkânı çok azdır. Tüm ülkelerin tarihçileri kendi cephelerini ve ülkelerini savaşın belirleyici

merkezi olarak görürler. Stone, aslında bir Avrupa savaşı olan Birinci Dünya Savaşı'nı bir ressam mahareti ile okuyucunun zihninde canlandırırken gerçek cephe hatları olan Batı ve Doğu cepheleri arasında gidiş gelişler yapmaktadır. Burada Prusya'da doğmuş, Almanya'nın birleşmesini görmüş, Yirminci Yüzyıl'a ayak uydurmaya çalışan bir Brandenburg asilzadesi gibi çalışmış; detaycı, ama genel resmi gözden kaçırmayacak derecede tecrübeli, aynı zamanda da duygularının esiri olmayan bir idealist gibidir. İkincisi, sadece Türk kamuoyunda değil akademisine de hakim olan "Savaşı biz kaybetmedik" anlayışının sadece bize has olmadığını, Almanların dahi "savaşı kaybetmediklerine" olan sarsılmaz inançlarının ne derece kuvvetli olduğunu kitabın sayfaları içinde görmek mümkündür. Özellikle de son bölümde bunun Almanlara ve dünyaya nelere mal olduğu açık bir biçimde ortaya koyulmaktadır. Savaşta bizim çarpıştığımız cephelerin aslında savaşın geneli içinde ne kadar tali olduklarını kitapta açıkça görmek mümkündür. Ayrıca, yazar, savaşın belki de tek pozitif kazanımı olarak da Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu ve gelişmesini ortaya koymaktan çekinmemektedir.

Kitabın en *güçlü* yanlarından biri savaşan tarafların ekonomilerine yaptığı vurgulardır. Enflasyon, kamu maliyesi, üretim planlaması gibi çoğu zaman savaş tarihinde çok fazla yer verilmeyen öğeler konunun daha rahat anlaşılmasını sağlamaktadır. Öte yandan Norman Stone'un savaşın ete kemiğe bürünmüş aktörleri olan İmparatorlar, başbakanlar, komutanlar, bakanlar, siyasetçiler hakkında verdiği bilgilerden bu kişilerin hemen hepsinin biyografilerine hakim olduğu görülmektedir. Kitabın bir başka güçlü yanı ise savaşın lojistik tarafına yaptığı atıflarda çok gerçekçi bir biçimde nakliyatı okuyucunun gözünde canlandırabilmesidir. Özellikle tek hatlı demiryollarında asker ve malzeme naklinin iki yönlü doğrultularda karmaşık planlaması, çamura dönen savaş alanlarında topları hareket ettirmenin güçlüklerini anlattığı sayfalar bu konuda dikkate şayandır. Çamur bizim bugün anlayamayacağımız bir olgu olabilir, ama şu satırlar bunu anlamamızı kolaylaştırmaktadır: "Çamur o kadar kalındı ki, tek bir topu 250 metre götürmek altı buçuk saati alıyordu."

Bu savaş için literatürde hep tekrar edilen, ama hiçbir zaman detaylı açıklaması yapılmayan siper savaşının ne derece teknik ve karmaşık mimari ve taktik tarafları olduğunu da Stone'un kitabının sayfalarında bulmanız mümkündür. Yüzlerce kilometre uzayan cephe hatlarının askeri mimari harikaları olduğunu söylemeye gerek yok. Ancak özellikle Batı Cephesi'ndeki durumda uç vermiş sivilce gibi çıkan ilerleme noktalarının savaşın ileri evrelerinde ne derecede büyük insan kayıpları pahasına elde tutulmaya çalışıldıkları en çarpıcı anlatımıyla kitabın ana konularından birini oluşturmaktadır. Bu ilerleme noktalarından biri olan Almanların Paris'e doğru oluşturdukları çıkıntı binlerce

Alman askerinin hayatına mal olmuştur. Öte yandan Norman Stone bu cepheye taksimetreleri açık bir şekilde asker taşıyan Paris taksicilerinin vatanseverlik örneği gösterdiklerine dair Fransız tarihçilerin yorumları ile de açık açık dalga geçmektedir.

Yine genel literatürde savaşın yeni teknolojilerin deneme alanı olduğu çok tekrarlanır. Norman Stone, bu savaşı hem teknolojik, hem siyasi hem de devlet adamlarının mensup oldukları kuşaklar açısından 19. yüzyılı bitiren 20. yüzyılı başlatan savaş olarak görmektedir. Savaşın başında yaralıların yarısından fazlası hayatını kaybederken tıp ve cephe hizmetindeki gelişmeler sonucu savaş sonunda bu rakam yüzde bire kadar düşmüştür, ama savaşta bir yaralıyı altı kişinin taşıdığı çamur için içine girince taktik açıdan neyin doğru olduğu tartışılır. Dikenli tel de karmaşık tekniklerle cephe hattında kullanılmıştır. Topçular dikenli tel engellerinde küçük bir geçit açabilmek için zaman zaman 25 bin atış yapmak zorunda kalmışlardır. Oysa açılan bir geçidin kapanması için sadece yarım saat yetebiliyordu. Topçunun, ilerleyen piyadeyi ateş perdesini 1,5 km önde tutarak desteklemeyi öğrenmesi iki tarafta da zaman almıştır. Stone detaylı bir biçimde Almanların, Fransızların ve Rusların savaş süresince yıl yıl öğrenme süreçlerine özel bir önem vermiştir. Gerçekten de savaş boyunca geçen her yıl milyonlarca kayıpla birlikte taktik ve teknolojik öğrenme süreçleri olarak değerlendirilebilir. Topçunun mükemmelleşmesini tankların, uçakların, zehirli gazların devreye girmesi izleyecektir. Savaşın başında yok denecek kadar az olan uçaklar savaş sonunda gerçek savaş makinelerine dönüşeceklerdir. Tankların kullanımında başlarda yaşanan çekingenlik 1918 baharında yerini saldırgan bir cesarete bırakacaktır. Gaz kullanımında başlardaki acemilik ile yapılanlar, savaşın sonuna doğru önce sadece kaşındırıcı etkisi olan bir gazı kullanıp askerlerin maskelerini çıkarmalarına ve ardından öldürücü gazları kullanmaya kadar ilerleyen bir tekamül gösterecektir.

Kitabın *zayıf* yanlarından birisi ise karikatürleştirmelerde zaman zaman ayarın kaçmış olmasıdır: Çökmüş Rus kamu maliyesini anlatılırken “çar bile para tasarrufu için kendi pullarını yalıyordu” gibi ifadeler buna örnek gösterilebilir. Zaman zaman bu zayıflığın müspet tarafını da hissetmek mümkündür. Zira Stone tarihi şahsiyetleri, tuncdan heykellermişçesine değil, daha ziyade *Leman* dergisinin kapağında her zaman gördüğümüz karikatürlermişçesine resmedebilmektedir.

Stone savaşın sonunu da hikayenin devamına meraklılar için bir dizi film edası ile bağlar. 1918 bölümünde Brest-Litovsk’u tarif ederken vitrin figürlerden bahsederken yapmış olduğu karikatürleştirmeyi yapar ve savaşın ilk ve en büyük kaybedeni olarak Rusya’yı ilan eder. Almanların Brest-Litovsk’da Ukrayna ve

Gürcistan'ın kendilerine bağı kukla devletler olacağına dair öngörülerini okuyan birinin bugünü düşünmemesi elde değildir. Almanlar anlaşmayı imzalarken Rusya İmparatorluğu mahkûmu tüm esir milletlerin de başkaldırıp Rusya'yı yerle bir edeceğini düşünmüşlerdi, ama Lenin bir bekle-gör politikası ile bunun önüne geçer. Savaşın asıl sonu ise Versay'da Aynalı Salon'da gelir. Almanya teslim alınırken Napolyon edasındaki İngiliz Lloyd George ile İsa Mesih edasındaki Wilson'un Fransız Clemenceau gözündeki durumu yine karikatürleştirilerek anlatılmıştır. Ama o anda Wilson'un "ilke"lerine Wilson'dan fazla inanan Almanların savaşı izleyen iki on yıl içinde nasıl bir evrimden geçeceklerini çok kısa ama öz bir biçimde okumak istiyorsanız doğrudan yedinci bölüme gidebilirsiniz.

Norman Stone'un bu kitabı uzun yıllar Birinci Dünya Savaşı'nın en önemli giriş kitabı olarak okutulacak/okunacak bir kitap. Sadece savaşı tüm yönleri ile kronolojik bir biçimde ele alması ile değil, kısa, öz ve sahil olması ile ve en önemlisi "okunabilirliği" en yüksek Birinci Dünya Savaşı tarihi olması sebepleri ile de bu kitap konu hakkındaki en önemli başucu kaynaklarından biridir.

Sonnot

¹ Norman Stone (2010). *Birinci Dünya Savaşı*. Çev. Ahmet Fethi Yıldırım, İstanbul: Doğan Kitap, 168 sayfa.